هەڵوەشاندنەوەی گابۆڕ

شەهلا دەباغی

”

دیسکۆرس چەمکێکە کە میشێل فۆکۆ بۆ هەڵسەنگاندنی پێوەندییەکان لەگەڵ دەسەڵات لە ڕادەی و شوێنی جیاوازدا هێنایە نێو باسەکانی فکر و هزر دونیای ئاکادێمی. کاری سەرەکی شیکاری دیسکۆرسی لێکۆڵینەوە لەسەر پێوەندی زمانە لە حەوزەی جۆراوجۆردا. بەپێی شیکاری دیسکۆرسی، شتەکان هەرگیز تەنیا بۆ خۆیان بوونیان نییە، بەڵکوو هەر کە زمان بەکار هات جیهانی دەرەوەی خۆمان شرۆڤە دەکەین. لە شیکاری دیسکۆرسیدا ئێمە پێوەندی نێوان گوتار و گوفتمانەکان هەڵ دەسەنگێنین.

“

یەکەمجار وشە بوو و وشە لە لای خودا بوو، و
وشە خودا بوو.
ئینجیل، یوهانیس ۱:۱. ۱۹۱۷
The Beginning (Genesis 1:1-2)
In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God.

Plot summary/ کورتەی تەون

تەونـی گابۆڕ لـە دوو گێڕانـەوە و چیرۆکی هاوتەریب پێک هاتووە:

چیرۆکی یەکەم بەسەرهاتی چەند منداڵێکە، لەوانە کەریـم و هەژیر(عەبدولموتەلیب)، کە لە شـارێکدا دەژین کە پاسگاکان کۆنترۆڵیان بەسەردا هەیە. ئەو منداڵانە لە ڕەوتێکدا گەورە دەبن و بە هۆی هەڵکەوتێک لەگەڵ گۆڤاری سروە ئاشـنا دەبن و لە ڕێگای خوێندنەوەی سروە و شێعر و کتێب، زمانی دایکیی خۆیان دەناسن، فێری نووسینی زمانی کوردی دەبن و وردە وردە لـە ڕەوتی ژیانیانـدا هێندێک ڕووداو وا دەکەن کە هەژیر بەرەو سنوور کۆچ دەکات و کەریم لە شار دەمێنێتەوە.

چیرۆکی دووهەم بەسەرهاتی کوشتارگای دەرەوەی شـارە کـە لـە خەیـاڵ و زەینی کەریمـدا بە گرافیکی ئیتالیکـی بۆ خوێنەر دەگێڕدرێتـەوە. هەموو ڕۆژێک کەریم و بابی کە قەسـاب بـوو، مانگا، جوانـەگا و گوێلک دەبنە کوشتارگا کە سـەریان ببڕن. بە هۆی بوونی پاسـگا و خەتەری مەرگ بابی، کەریم لە قەسـابەوە دەبێتە مریشـکفرۆش. کەریم بەسـەرهاتی ئەو ئاژەڵە بەستەزمانانە وەها بە وردی دەگێڕێتەوە کە خوێنەر هەست دەکات لەگەڵ کەریم بەیانیان بەرەو کوشتارگا چووە و کوشـتاری ئاژەڵەکانی بە چاوی خۆی دیوە. بەرەبەیانییەک، سـەیدە سوورەی زمانشر کە ماڵاتەکان سـەر دەبڕێت لەگەڵ جوانەگایەک لەبەریەک ڕادەچن و سـەیدە سـوورە، مانگا بریندار دەکا، بەڵام جوانەگاش شاخ لە ورگی سەید دەدا و لە کوشتارگا دێتە دەر.

مانگا لە ئەفسانەکاندا

لە زۆربەی ئەفسـانەکانی هیندی، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـت، یوونانی و سـکاندیناویدا مانگا یا پیرۆزە و یان ڕۆڵێکی گرینگی لەسـەر ژیانی مرۆڤەکان، سووری سروشـت و گێڕانەوەکان هەیە. بەپێی هیندووئیزم مانگا یەک لە حەوت دایکانـی پیرۆزی زەوییە: دایکی زەوی، دایکی تاک، مامۆسـتا، پەرەستار، مەلەکە، هاوسەری برەهمـان و مانـگا. مانگا لـە چەرخی ژیانی سروشـت و مرۆڤدا یەکجـار بەبەرەکەتە. کە دایک شیری نەبێ، شیری مانگا دەدەنە منداڵ. تەنانەت پەینەکەشـی وەک سووتەمەنی بەکار دێت. وەک تایبەتمەندییەک بۆ مانگا دەتوانین بڵێیـن کە مانـگا ئاژەڵێکی سـەخییە، بەبێ ئەوە پێویسـتی بە ئاگادارییەکی سەیر هەبێ. بوونەوەرێکی مێهرەبانی بێئیدعایە. نوێنگوون و جوانەگا لە مانگا دەبن؛ نوێنگوون بۆ دووبارە بەرهەمهێنانـی ڕەگەز و شـیر، و جوانەگا بۆ کێڵانی زەوی. مانگا و گوێلکەکانی نزیکترین و بەبەرەکەتترین ئاژەڵ و دۆستی مرۆڤن.

ئەفسـانەکانی سـەبارەت بە مانگا وەک یەکەمیـن دایکی جیهـان و هێمای زاوزێ لە نەریـت و کولتـووری زۆر ناوچە و گەلدا دەبینرێن. یەکەمین وێنەکانی هەزاران سـاڵ پێشی سـەر دیواری ئەشکەوتەکان کە بۆمان ماونەتـەوە مانگا و جوانـەگان. لە گورگان و مازندەرانی ئێـران پەیکەرەیەکی چوار هەزار سـاڵەی مانگایەک دۆزراوەتـەوە کە خەریکە شەراب دەخواتەوە. مانگا هێمای شەڕی نێوان ڕووناکایی و تاریکییە.

لە میتۆلۆگی سکاندیناویدا یەکەمین مانگا/ دایک، هێندە زمان لە سـەهۆڵ دەخشێنێ تا پیاوێک لـە نێودڵی سـەهۆڵەکان دێتە دەر و Audhumbla/Ödhumla وەک باوکـی خوایان دەناسـرێت. لە میسر و میزۆپۆتامیا، سـیمبۆلی خواوەندەکانی ئاسمان و ئەوین و ژن ئیسـیس/ISIS و Hathor، سەری مانگا یا ژنێک بە شـاخی مانگاوە بوو. هەرا /Hera ی

یونانی خواوەندی ماڵ، ژن و هاوسەرگیری و پاراستنی ژیان، مانگا و شیرەکەی بوو. لە دینەکانی ئاسمانیدا مانگا خاوێنە. یەک لە وێنەکانی ئاسمانیی ئەستێرەکان Zodiac/ «ثور» جوانەگایە.
هاوکات گەلێک ئەفسانە هەن کە تیمی گرینگی ئەوان ئەوەیە چۆن گا/مانگایەکی بەهێز لە داو بخەیت. بۆ وێنە یەک لە دوازدە خانی هەرکولیس بۆ پاکبوونە لە تاوانێک کە ئەنجامی دابوو، ئەوە بوو کە «مانگای کریت» کە مانگایەکی زۆر جوان و بەهێز بوو، لە داو بخا و بیگرێ. یەک لەو ئاژەڵانەش کە بە مەبەستی قوربانیکردنی ئایینی بەکاری دێنن هەر مانگا، جوانەگا و گوێلکن.

چوونە نێوباس

ئادۆرنۆ و هۆرکایمێر سەر بە مەکتەبی فرانکفۆرتییەکان یەکەمجار لە ساڵی ۱۹۴۴دا لە کتێبی دیالێکتیکی ڕۆشنەگەریدا هێندێک باس لەوانە: بێزمانیی ئاژەڵان و ڕەنجی مرۆڤ و ئاژەڵ دێننە کایەوە. دیالێکتیکی ڕۆشنەگەری کتێبێکی ڕەخنەگرانەیە لە ڕوانگە و هزری پێشتری ئورووپایی. ڕۆشنەگەری لە ڕوانگەی ئەوانەوە بریتییە لە گەیشتن بە خودئاگاییەک کە مۆدێرنیتە دێنێتە ژێر ڕەخنەوە؛ چۆن مرۆڤ دەستی داوەتە وێرانکردنی خۆی و بەرپاکردنی کەمپی سووتانی مرۆڤ. کۆمەڵگای تێکنیکی و مەسرەفگەرا، ڕێکلام، سەنعەتی کولتووری، هەموو تێکرا لەژێر ناوی ئێفێکتیڤبوون/ کارابوون مێشکی مرۆڤ دەشۆنەوە. مرۆڤ وشەکان لە هەموو شوێنێک، لە ڕادیۆ و دەربڕینەکانی بەکار دێنێ، ئەو وشانەی کە لە ماناکانیان حاڵی نین و دەبنە تۆتالیتێر. مرۆڤ خۆی پێ خاوەن هەست و بیرە، و ئاژەڵ بێهەست دەبینێ. ئەوەی کە بێهەستە، خاوەنی وشە نییە. بەڵام ئاژەڵ ڕۆحی خۆی هەیە و تەنانەت ئەرەستوو باسی جەستەی ئاژەڵی نەکردووە، بەڵکوو باسی وجوودی

تایبەتی ئاژەڵی کردووە کە نزمترە لە مرۆڤە. جیهانی ئاژەڵ بێچەمک و بێوشەیە و ئاژەڵ خودی نییە. دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر ئاژەڵ و سروشتدا و نەتوانینی ئەوان بۆ دەربڕینی ڕەنجی خۆیان باسێکی دیکەی دیالێکتیکی ڕۆشنەگەرییە.
لە دەلاقەی ئەم پێشەکییەوە، دەمانەوێت بزانین کە بۆ لە ڕۆمانی گابۆڕدا ئەو هەموو ماڵاتە بریندار و سەربڕاوە ڕووبەڕێکی زۆری دەقیان داگیر کردووە؟ چیرۆکی دووهەم بۆ بە خەیاڵ و زەینی کەریمدا تێپەڕ دەبێ؟ لەم وتارەدا هەوڵی ئەوە دەردێ کە خوێندنەوەیەکمان هەبێ لە بۆ مانگا، جوانەگا و گوێلکەکانی ناو ڕۆمانی گابۆڕ و لەگابۆڕدانی ئەوان.

پرسیار و گریمانە

بە خوێندنەوەی گابۆڕ ئەو پرسیارە لە لای منی خوێنەر دروست دەبێت، کە بۆ نووسەر ئەو هەموو مانگا و جوانەگا و کوێلکەی بەناو تەونی دەق و خەیاڵی کەریمدا بڵاو کردۆتەوە و گابۆڕی ئەو ئاژەڵانە لە بۆ چییە؟
دەقێکی دەوڵەمەند و نووسەرانە بەپێی ڕوانگەی «بارت» ئەو دەقەیە کە بتوانێت ئەمرۆ دووبارە لە لایەن خوێنەرەوە بنووسرێتەوە و مانای تازە و جیاواز لە خۆی بداتە دەست. بەڵام ئایا خوێندنەوەکان مانا و مەبەستی نووسەر دەپێکن؟ «بارت» گوتەنی ڕەنگە هەر هەوڵێک بۆ پێکانی مانای نێو خەیاڵی نووسەر بێهودە بێ، بەڵام تەنیا لە ڕێگای ئەم خوێندنەوانەوە ڕەنگە بە هێندێک مانا بگەین.
déconstruction مێتۆد
de-struere هەڵوەشاندن
construere دروستکردن
وشەی دێکانستراکشن لەم دوو وشەیە پێک هاتووە. هەر خودی وشەکە هەڵچنین/ دروستکردن و هەڵوەشاندن/لەبەریەک هەڵوەشاندن هەڵگری دژایەتییە، بەڵام هاوکات

مانـــا دەدەنـــە یەکتر. مەبەســـتێکی چەمکی دێکانستراکشـــن ئەوەیە کە بە هەڵوەشـــاندن و دووبـــارە لێـــک گرێدانـــەوەی تەونی دەق، دژایەتـــی و چەندوێنەیـــی پشـــتەوەی دەق نیشـــان بدرێت و دەق لە کۆنتێکستی تازەدا مانـــا بکرێتەوە. خوێندنەوەی دەق هەمیشـــە بـــە دۆخەکان بەســـتراوەتەوە و لـــە زەمەندا دەگۆردرێت و مانای جیاوازی لێ هەڵدێنجێن. مێتۆد/فەلســـەفەی هەڵوەشاندنەوەی «دێریدا» هەوڵ دەدا نیشـــان بدات چۆن دەق هەڵگری دژایەتییـــە کە ڕەنگـــە لە نیـــگای یەکەمدا نەبیندرێ. چ ئامانجێکمان لە هەڵوەشاندنەوەی دەق هەیـــە؟ بە ڕای «دێریـــدا» ئێمە ناتوانین واقع بە شـــێوەی ئابژێکتیڤ پێناســـە بکەین، بەڵکوو تەنیـــا دەتوانین خوێندنەوەیەکمان لە ڕێـــگای زمانەوە لێـــی هەبـــێ. تەنیا لە ڕێگای وشـــە و زمانە کە واقع دەنووسینەوە و وێنای دەکەین، ئێمە دەتوانین بە بەشـــێـک لە واقع بگەین. زمان واقع دروست دەکا.

بۆ خوێندنەوەی دووهەمم لە ڕۆمانی گابۆڕ (خوێندنەوەی یەکەمم لە حەفتەنامەی سیروان، ژمارە ١٠٢٣دا چاپ کراوە) دیسان ڕۆمانەکە دەخوێنمەوە. ئینجا ڕۆمانەکە وەک قوماشێک لـــەت دەکـــەم و دوو چیرۆکـــە هاوتەریب و تێکەڵاوە کە لێک جیا دەکەمەوە. ئایا بە تەنیا وەک دوو چیرۆکـــی ســـەربەخۆ دەمێننەوە؟ بەتایبەت ئەو چیرۆکەی بە مێشکی کەریمدا دەڕوات و دەگاتە خوێنەر؟ بەڵێ؛ ئەگەر ئێمە ئەو دوو چیرۆکە لێک جیا بکەینەوە، هەرکام لـــەوان ژیانی خۆیان هەیـــە. چیرۆکی یەکەم بەســـەرهاتی چەند منداڵە کە وەدوای تۆپێک کەوتوون و دواتر لەگەڵ گۆڤاری سروە ئاشنا دەبن. کەریم برایەکی لە شـــەڕێکدا شـــەهید بووە. وێنەی براکەی جاران لەسەر دیوار بوو، بەڵام ئێستا تەنیا جێگای وێنەکە لەسەر دیوار ماوەتـــەوە. هەژیر کە نـــاوی عەبدولموتەلیبە، ناوی خۆی دەگۆڕێت و دەیکاتە هەژیر. هەژیر بابێکی زۆر چڵێس و سێکسیســـتی هەیە کە هاوکات ژنەکـــەی زۆر خۆش دەوێ. ئەو دوو منداڵە وردە وردە گەورە دەبن و تاد.

چیرۆکـــی دووهەم کە لە داخڵەی خەیاڵ و زەینـــی کەریمـــدا دەگاتە خوێنەر، باســـی کوشـــتارگایەک و شەڕی ئاژەڵە بێزمانەکان و سەیدەسوورەی قەســـابە. هەموو بەیانیان کە سەیدەسوورە دەیەوێت ماڵاتەکان سەر ببڕێ، ئەوان بـــە دیتنی خوێنی هاورەگەزەکانیان لە گابۆڕ دەدەن. لە بەرەبەیانێکدا سەیدەسوورە و جوانەگایەک یەکتر بریندار دەکەن و جوانەگا بە برینداری لە کۆشتارگا هەڵ دێت.

کەوایـــە ئەم دوو ڕەوایەتـــە هەم بگێڕەوە (ڕاوی) خۆیـــان هەیـــە، هـــەم چیرۆکـــی ســـەربەخۆی خۆیان و هەم فۆڕم و تێکنیکی خۆیان.

ئینجـــا کـــە چیرۆکەکانمـــان لێک جیا کـــردەوە، بۆ وێنە چـــاو لە پاژ و کۆ، وشـــە، ئیدیۆم دەکەین تا مانا شـــاراوەکانی نێو دەق بدۆزینەوە. ئەم شـــێوە لە خوێندنەوەیە بەپێی دێکانستراکشـــنی «دێریدا»ـــی، واتە لەبەر یەک هەڵوەشاندنەوەی دەق ئەنجام دەدەین.

هەڵوەشاندنەوەی دەق

«دێریـــدا» (١٩٣٠-٢٠٠٤) هەوڵی ئەوەی بوو کە نیشـــان بدا، سیســـتمە مێتافیزیکییەکان پڕن لە درز و دژایەتی. بەڵام ســـەرەڕای ئەوە دێریـــدا ئیدەی سیســـتمی مێتافیزیکی فڕێ نـــەدا، بەڵکوو تەنیا وەک پرۆژەیەکی بەردەوام ناتەواو چـــاوی لێ دەکرد. دێکانستراکشـــن چەمکێکی فەلســـەفی و زانستی ئەدەبیاتە کە ڕیشەی لە پۆستستراکچرەکاندایە. ئەم چەمکە بەربڵاو و چەندماناییە، و دێریدا قەت تاریفێکی کۆتایی لێ نەکردووە. بە بۆچوونی دێریدا هیچ شـــتێک لە دەرەوەی دەق بوونی نییە. هەموو شـــتێک دەتوانێت دەق بێت و ئەو شـــتانەی دەیانبینین، هەستیان پێ دەکەین، بیریان لێ دەکەینەوە، دەیانخوێنینەوە، جۆرێک لە دەقی پڕ لە چەمکی دژبەیەکن کە ئێمە شرۆڤەیان

دەکەین. زمــان لە دووانە دژبەیەکەکان پێک هاتــووە. لە ڕێگای ئەو دژانــەوە ئێمە هەوڵی فامکردنی واقــع دەدەین. بۆ ئەوە دیاردەیەک بناســین دەبێ دژەکەی بناســین. وەک نوور و تاریکی، وەک واقــع و خەیاڵ و خەون. لە ڕێگای هەڵوەشــاندنەوەی دەق دەتوانین بەوە بگەین دەق چۆن دروســت کراوە. ڕێگایە بۆ دۆزینەوەی شــاراوەکان، ڕەنگە ئەوە بێت کە بــۆ وێنە جنس یا ئێتنیکی تــاک، یا کات و شــوێنی دەق بگۆڕێ. هەمــوو چالاکییەکی مرۆڤ وەک خوێندنــەوەی دەقە کە دەکرێ هەڵوەشێندرێنەوە.

دیسکۆرس

دیســکۆرس چەمکێکە کە میشــێل فۆکۆ بۆ هەڵسەنگاندنی پێوەندییەکان لەگەڵ دەسەڵات لــە ڕادەی و شــوێنی جیــاوازدا هێنایە نێو باسەکانی فکر و هزر دونیای ئاکادیمی. کاری سەرەکی شیکاری دیسکۆرســی لێکۆڵینەوە لەسەر پێوەندی زمانە لە حەوزەی جۆراوجۆردا. بەپێی شیکاری دیسکۆرسی، شتەکان هەرگیز تەنیــا بۆ خۆیان بوونیان نییە، بەڵکوو هەر کە زمان بەکار هات جیهانــی دەرەوەی خۆمان شــرۆڤە دەکەین. لە شــیکاری دیسکۆرسیدا ئێمــە پێوەندی نێوان گوتــار و گوفتمانەکان هەڵ دەسەنگێنین و لە دیاردەکان دەکۆڵینەوە کە چۆن دیسکۆرسەکان، کاریگەرییان لەسەر یەکتــرە و بــۆ وێنــە پێوەندیی دەســەڵات و نایەکســانی چۆنــە. بەپێــی دیســکۆرس (Discourse) ئێمە لە ڕێگای زمانەوە جیهان نــاس دەکەین و بەبــێ زمان ناکــرێ واقع بنووســینەوە و باســی بکەین. زمانە کە واقع فۆرم دەدا و واقعێک کە ئێمە دەربارەیدا قسە دەکەین هەمیشە ســۆبژێکتیڤە. بەکارهێنانی زمان دیســکۆرس بەرهەم و دووبارە بەرهەم دێنێتەوە. دیسکۆرس کاریگەرییان بە چاک و خراپ هەیە؛ دەتوانین چ بڵێن و بنووســین و یا ناکرێ بگوترێن و بنووسرێن.

شیکردنەوە

ئەگەرچی بگێڕەکانی گابۆر ئێســتا خەریکن بەســەرهات و ڕووداوەکانــی ڕابردوومــان بۆ دەگێڕنــەوە، بــەڵام بەشــێکی ڕووداوەکان لە ڕابــردوو لــە ڕابــردوودا ڕوو دەدەن. ئەم زنجیرە پەیوەستە لە کاتە دەمانباتەوە هەمان بۆچوونە دروستەکەی دێریدا و ڕەخنەکەی لە فیلســووفانی پێشتر کە بە جۆرێک باوەڕییان بە هەبوونی ڕەهایە. لە سیستمی بیری ئەواندا تەنیا ئێســتا هەیە و ڕابردوو لە دەست چووە و داهاتووش هێشــتا نەهاتووە، بەڵام شتێک کە لە خۆیدا ناگــۆڕێ و ناجووڵێت، ناتوانێت بوونــی هەبێ. بۆ دێریــدا جووڵە و گۆڕانە کە بوون مانا دەکەن و ئێستا هەمیشە بەشێک لە ڕابردوو لەگــەڵ خۆی دێنێت. بە ڕای دێریدا ســتراکچر (پێکهاتە)ی زمان کە ڕابردووشی لەگەڵــە، ئیمکانی ئەوەمان دەداتێ کە گۆڕان لە زەمەندا ببینین. ڕابردوو بەشێکی چالاکە لە ژیان و ئێستامان.

«تەنیا شــتێکمان کەم بوو؛ ئەویش تۆپ بوو». (ل. ٧ و هەوەڵ ڕستەی گابۆر)

یەکەم ڕســتەی گابۆر بە گێڕاونەوەی یەکــەم بگێڕ، لە نێو دەیان بگێڕی دیکەدا دەست پێ دەکات، گابۆر باسی ڕووداوەکان لــە ڕابردوویەکدا دەکات، بەڵام ئەم ڕووداو و ڕابردووییــە خۆی تەژییە لە ڕابردووەکانی دیکــە، لە ســەرەتای چیرۆکەکــە چەند بگێــڕی لاو باســی ئەوەمان بــۆ دەکەن کە دەیانەویســت تۆپێکــی فوتباڵ بکرن و تیمێــک پێک بێنن، بــەڵام هەر لێرەوە ڕابردوو لە ڕابردوو دەبنە بەشێکی گرینگ لــە چۆنیەتیــی مامەڵەکردنی نووســەر و بگێڕەکان لەگەڵ کات و دۆخدا:

«ئەو خاکە چکۆلە ڕاست بەرامبەری [...] پازگا بوو. پازگا پێشــتر ماڵی حەمەدەمیناغا بوو. [...] چەند ســاڵ دوای گرتنەوەی شــار دەوڵــەت ئەو ماڵەی داگیر کرد و کرا بە پازگا [...]».

میرزا هادی باوکی عەبدولمتەللیب هەموو جارێــک چاوی پڕ دەبوو لە ئاو. ئای لەو ڕۆژە ڕەشەی تێی کەوتین!» (ل. ١٦-١٧)

ڕابــردوو لــە ڕابردووەکانــی نێــو گابۆر دەیانــەوێ پێمان بڵێــن کە زەمــەن تەنیا ئــەو ئێســتایە نییە کە بگێــڕەکان خەریکن ڕووداوێکمــان بــۆ دەگێڕنــەوە، بەڵکوو ئەو ئێســتایەمان پڕە لە ڕابردوو. ڕابردوویەک کە داهاتووەکان ســاز دەکەن، بــەڵام ئەوەی کە جێگای ســەرنجە ئەو ڕابردوو-ئێستا و ڕەنگە داهاتووش، نەک بەرەو باشــی و گەشەکردن، کە بەرەو پاش گەڕاوەنەتەوە. بەپێی گوتەکەی میرزا هادی پێشتر، پێش ئەم ڕابردوویە، ژیان هێنــدە ڕەش نەبوو. تەنانــەت مێرمنداڵێکی وەک عەبدولمتەللیــب دەزانێــت کە زەمان چین و قورســی سەدان ساڵەی خۆی لەسەر ناوی ئەو بار کــردووە و ناوی باوکی، هادی، دیســان خۆشــترە لە ناوی عەبدولمتەللیب. ئەگــەر بەپێی کات و پێشــچوونی زەمەن با، دەبا ناوێکی خۆشتر لەســەر عەبدولمتەللیب دانرابا:

«کوتــت کوڕە وەڵا هێشــتا نێوی باوکم خۆشترە؛ هادی. خۆزگە بە خۆی. هی من لە هی باوکیشم پیرانەترە، لانیکەم بریا من نێوم هادی بوایە و باوکم نێوی عەبدولمتەللیب. چا ئەو بەدبەختییەی من»! (ل. ٦٨)

یــا هەمــان گەڕانەوە بۆ دوایــە، ترس و ناچــاری کاریگەری لەســەر ناوی کەریمیش بــووە و لە ڕاســتیدا ناوی کەریــم نییە و لە ناچاری ناوی کراوەتە کەریم:

«کوتــت من برایەکم بوو لە خۆم گەورەتر بــوو، نێــوی کاک جەماڵ بوو، ئــەودەم کە لەدایک بووم، ئەو نێوی نابووم خەبات.

کوتت دوای ئەوەی وڵات گیراوە، باوکم و ئەوان لە ترسان نێویان گۆڕیوم و کردوویانەتە کەریم». (ل. ٦٤)

کەریم، باب و دایکــی کەریم واتە بایز و گەوهەر، هەرکام لە ڕوانگەی خۆیانەوە باسی کار و کاســبی بایز دەگێڕنەوە. سەردەمانێک بایز قەســاب بووە، ئــەوان ژێرخانێکیان بووە و ماڵاتیــان تێــدا ڕادەگــرت. هێندێک جار بەیانیــان زوو بایز کوڕەکــەی لەگەڵ خۆی دەبردە قەســابخانە. نووســەر یەکەم باســی ژیانی ئەوان وەک بەشێک لە دەقی چیرۆکی یەکەم دەنووسێت. کەریم باسی کوشتنەوەی مانگاکان و شــەڕ و مانگرتنــی مانگاکان لە قەساب دەگێڕێتەوە:

«دیتنی ســەربڕینی مانــگا و گوێلک زۆر ناخۆشــە، لەوە ناخۆشــتر دیتنــی دیمەنی ئەو مانــگا و گوێلکانە بوو وا هێشــتا نۆرەی سەربڕینیان نەهاتبوو، ئەو مانگا و گوێلکانەی وا بۆنی خوێنی هاونەوعەکانی خۆیان بە سەردا دەچوو. دوو شتیان زۆر سەیر بوو؛ دەنگیان و چاویان. وەختایەک بۆنــی خوێنی مانگاکانی دیکە بە سەریانەدا دەچوو بە شێوەیەکی سەیر و ســەمەرە دەیانبۆڕاند کــە بە هیچ جۆرێک وەک بۆڕەی جارانیان نەدەچوو [...].

من زۆربەی ئــەو بەیانییانەی گوێلکمان دەبرد بۆ کوشتارگا، ئاخرزەمانم هەست دەکرد و دونیام لێ ئاخر دەبوو». (ل. ١٩)

بیرەوەرییەکانــی کەریــم ســەبارەت بە کوشــتارگای دەرەوەی شــار کــە بەیانییان بۆڕاندنی مانگا و چەقولووری سەگەبەڕەڵاکان پێکەوە ناخۆشــترین دیمەن بوون بۆ کەریم، لە لاپەڕە ٢٠دا دەســت پێ دەکەن. هەر لەم لاپەڕەیشدا چەندین جار ئیدیۆمی ئاخرزەمان بەدوای یەکدا بەکار دێن:

«مــن زۆربــەی بەیانییەکان دەمبیســت و چەنــد جارێکیش دیتم. هــەر وەخت ئاوا بۆڕاندنی مانگاکان و چەقولووری ســەگەکان پێکــەوە تێکەڵ دەبــوون، هەســتم دەکرد ئاخرزەمان و دونیا ئاخربوونە. من زۆربەی ئەو بەیانییانــەی گوێلکمان دەبرد بۆ کوشــتارگا، ئاخرزەمانم هەســت دەکرد و دونیام لێ ئاخر دەبوو.

وەختایەک گوێلکێکیان دەبردە بەردەرگا

و ســـەیدە ســـوورە دەرگای لـــێ دەکردنەوە، کەریم بۆ دواجار دەســـتێکی بەسەر پشتیاندا دەهێنا و هەناسەیەکی هەڵ دەکێشا.

برۆ بەرەو ئاخرزەمان». (ل. ٢٠)

لەمەوبەدوا هـــەر جارناجارێک لە دۆخی جۆراوجۆردا بیرەوەری قەسابخانەی دەرەوەی شـــار و ئەو مانگا و گوێلکانەی کە ســـەریان دەبردرا، لە زەین و خەیاڵی کەریم (خەبات)ـدا شـــەپۆل دەدەن و ئەم بیرەوەرییانە بە فۆرمی ئیتالیک دێنە نێو دەق. ئێســـتا پرسیار ئەوەیە کە بۆ ئـــەم بیرەوەرییانە/رابـــردووی دوور، لە زەمەنێکی دیکەدا، زەمەنی دوای داگیرکردنی ماڵـــە حەمەدەمیناغـــا و هاتنی پـــازگا، ئەو کات کە پازگا پێشـــتر ماڵی حەمەدەمیناغا بوو، وەبیر کەریم دێنەوە و ئێســـتا بۆ ئێمەی خوێنەر دەگێردرێتەوە؟ ئەو پێشـــترە بە کام زەمان و دۆخ ئیرجاعمان دەدا؟ زەمەنێک کە خەڵک ئاســـوودەتر بوون یا زەمەنێک کە ئەو کاتیش قەسابخانەیەک هەبوو؟ یا ئەو زەمەنە کە هێشـــتا بایـــز نەببوو بە مریشـــکفرۆش؟ بەراست هەر ترس لە تیری پازگا بایز دەکاتە مریشـــکفرۆش یا زەروورەتێک لە دەقدا هەیە کە مانگا بببێتە مریشک؟

«وەختێک ماڵی حاجـــی حەمەدەمیناغا بـــوو بە پـــازگا، بایزیـــش لە ترســـی ئەوەی بەیانییـــەک زوو بە دوای گوێلـــک و مانگاوە وەبەر گولـــلەیان نەدەن و خۆی و کورەکەی نەکوژرێن، قەسابی وەلا نا.

خولا وەتحەســـێنێ لەو دەمـــەوە، بوو بە بایزی مریشکفرۆش.» (ل. ٢١)

ئەگەرچـــی مانگا کراوەتە/بۆتە مریشـــک، بەڵام ئێمـــە لەگەڵ یەک دیاردە رووبەڕووین: ئاژەڵ و باڵندەی بێزمان. ئێســـتا پرســـیاری دووهەم دێتە ئـــاراوە کە بۆ ئەو هەموو ئاژەڵە بێزمـــان و بەســـتەزمانە بە نێو ئـــەم دەقەدا بـــڵاو کراوەتەوە/بوونەتەوە؟ ئـــەو ئاخرزەمانە/ بەرەبەیانییـــان کـــە دەنگی بـــۆڕەی مانگا و چەقولووری سەگی بەرەڵلای تێیدا دەبیستریچمان پێ دەڵێت و ئەو دەنگانە نیشانەی چن؟

بـــا بگەڕێنـــەوە لای دیالێکتیکـــی رۆشنگەری کە لەودا لە چەند جێیەک باسی بێزمانی ئـــاژەڵان و رەنج دەکرێ. لە روانگەی دیالێکتیکی رۆشـــنگەرییەوە، رۆشـــنگەری بریتییە لە گەیشـــتن بـــە خودئاگاییەک کە کارەســـاتەکانی مۆدێرنیتـــە وەک وێرانکردنی خـــودی مرۆڤ و بەرپاکردنـــی کەمپ بێنێتە ژێر رەخنـــەوە. مرۆڤی خاوەن زمان و خاوەن ئاپاراتی دەوڵەت، بێزمانـــەکان وەک ئاژەڵ و بێهەســـت و بیر دەبینێ. لـــە روانگەی بیر و جیهانـــی تۆتالیتەرەوە ئەوەی کە بێهەســـتە خاوەنی وشـــە نییە، یا دروستترە کە بگوترێ ئەوەی وشـــە و زمانی نییە بیر و هەست نییە و لە کاتی کارەسات و خەمدا تەنیا دەنگێکی لێ دێتە دەر (دەبۆڕێنێ).

هەموو مانگا و گوێلکـــی بێزمانی گابۆڕ و دەرەوەی گابۆڕ وشـــەیان نییـــە. پێش هاتنی پازگاکەش هەر وشـــەیان نەبووە. جار لەگەڵ جاریـــش دۆخ بەرەو خراپتر رۆیشـــتووە. ئەو ماڵاتە تەنیا خاوەنی هاوار (گابۆڕ)ن. ئەوان لە کاتی خەم، خەتەر و کارەساتدا تەنیا دەتوانن لە گابۆڕ بدەن. ئەگـــەر وەبیرمان بێ، کەریم باســـی ئەوەی بۆ کردین کە ئەو دوو شـــتی مانگاکانی پێ سەیر بوو، دەنگ و چاویان:

[...] «دوو شتیان زۆر سەیر بوو؛ دەنگیان و چاویان. وەختایەک بۆنی خوێنی مانگاکانی دیکە بە سەریانەدا دەچوو بە شێوەیەکی سەیر و ســـەمەرە دەیانبۆڕاند کـــە بە هیچ جۆرێک وەک بۆڕەی جارانیان نەدەچوو». (ل. ١٩)

ئەگەر لـــە روانگەیەکی دەروونناســـییەوە چاو لەم رســـتانە بکەین هەمیشـــە مرۆڤ لە کاتی ترس و خۆفدا چاوی زەق دەکاتەوە و بە شێوەیەکی ناخودئاگا دەقیژێنێ. لەو ساتانەدا مرۆڤ زۆر جار کوردوتەنی لاڵ دەبێ و وشـــە نادۆزێتـــەوە و تەنیا وەک ئـــاژەڵ هاوارێک لە گەرووی دێتـــە دەر. تۆ بڵێی چاوی زەقبووی مانگای چاوەڕوانی مـــەرگ، گابۆڕی گوێلکی

ترساو، و لەبەریەک ڕاچوونی جوانەگا و سەیدەسوورەی قەساب هەمووی داڵی بەر ژیانی مرۆڤی کوردی و بێزمانی ئەو نەبن؟ ئەگەر بە گوێرەی دێریدا زمان داڵی بوونی مرۆڤە و هەموو شت لە دەق و وشەدا مانای هەبێ، ئاخۆ مرۆڤی بێزمان و زمانبەستراوی مرۆڤی کورد هەر هەمان ژیانی ئەو مانگا و مریشکانە نییە کە بەیانییان سەریان دەبڕن؟

ئینجا بۆ خاوەن مانگا لە ڕەوتێکدا دەبێتە مریشکفرۆش؟ ئەگەر بگەڕێینەوە سەرەتای شیکردنەوەکە کە باسی ئەوەمان کرد کە ڕابردوو و ئێستا نەک بەرەوپێش نەچوون، بەڵکوو بەرەو پشتەوە گەڕاونەتەوە، ئایا ناتوانین بڵێین کە تەنانەت ئەو بڕە دەنگە کە ڕەنگە سەردەمانێک بووبێت، ئێستا لە پاشگەزبوونی داوە و لە بۆرەی مانگادا هێندە بچووک کراوەتەوە کە بووەتە جیکەی مریشک؟ خۆ تەنانەت ئەگەر قسەکەی لاکانمان قەبووڵ بێت (و ئەمە لە ڕوانگەی جێندێرییەوە جێگای ڕەخنەیە و بەپێی دونیای فەلسەفی و لینگویستیکی کریستیڤا، زمان هێترۆژێنە و هەم دایکانەیە و هەم باوکانە) کە زمان سیستمە و سابژێکت کە فێرە گۆ و زمان دەبێ دێتە نێو سیستم، ئەوە دیسان ئەو سیستمە زمانییەی گابۆڕ، چیرۆکی ئەو سەردەمەیە کە شەپکە هێندە توند بوو کە هەموو شت بەرەو پاش دەگەڕاوە و دەنگی بۆڕاندنیش لە بڵیندی خۆی دەکەوێت و دەبێتە جیکەی مریشکان. لێرەدایە دەق بەو قەناعەتەمان دەگەیێنێت کە دۆخ و دیسکۆرسی دەسەڵات و پێوەندییەکان لە ڕابردوو، ڕابردووی دوور، ئێستا و ڕەنگە داهاتووش نەک بەرەو گەشە نەڕۆیشتوون، کە بگرە زمان و وشە هەموو ڕۆژێ لە قەسابخانە سەریان دەبڕدرێت و زمان لە زاری مانگا دێننە دەر و لە دەرەوە چەقوولووری سەگان دەبیسترێ/دەبیسرا. ئەوان ساڵان، گەرچی زۆربەی وڵاتان چوونە نێو فازی مۆدێرنیتەوە و بگرە دوای مۆدێرنیتە، بەڵام هێمن گوتەنی

لە لای ئێمە «دەبا خوێن بێ و سەران بەرێ، چەرخی کارگەیان بگەڕێ» بوو. بۆیە هورووژمی شەپۆلی بیرەوەرییەکانی کەریم بەردەوام کوشتاری نێو قەسابخانە دێننەوە یادی خوێنەر:

«ڕیزێک کەلاک بە قولاپەکانەوە لەمسەر بۆ ئەوسەر هەڵواسرابوون. هەموویان سەرەوخوار بوون. کلکە درێژەکانیان یەکی تۆزێکیان پێوە مابوو. کلکیان لە حەوا و گەردەملەکانیان ڕوو بە خواری بوون. خوێنیان لەبەر دەچۆڕاوە. ڕەگی لاڕانی زۆربەیان جارنەجارێک دەخولاوە و لێی دەدا. کابرایەکی بەرگ سپی لە سەری ئەوسەرەوە مۆر و ستامپێکی پێ بوو، دانە دانە چاوی لێ دەکردن و مۆرێکی شینی لە لاڕانیان دەکوتا». (ل. ٩٥)

ئەوان سەردەمان گەلێک زۆر بوون ئەوانەی لاڕانیان مۆر و شین دەکراوە. هەر ئەوەش نا، زۆرن ئەوانەی بەسەرهاتی ئەو گوێلکانەیان پێیە کە بە هەڵکەوت لە چەقۆی قەساب نەجاتیان بووە و شانسی ژیانیان بۆ ڕەخسا (ئەویش چ ژیانێک، خۆی جێی باسە)، یا لە زگی مانگایەکی ئاوسدا لەبار چوون و مردن:

«بابم کوتی بۆ چووبە دەرێ؟ ترسای؟ کوتم پێم خۆش نەبوو. کوتی هەر تۆ ڕۆیشتییە دەرێ، هێنایانە دەرێ. کوتم چی؟ کوتی مانگاکەی کەوڵیان دەکرد، گوێلکێکی لە زگدا بوو؛ ئاوس بوو». (ل. ١١٢)

نەزۆکی و کوشتوبڕی زمانی ناو گابۆڕ وەهای کردووە کە کوشتاری مانگا و گوێلکەکان و ڕووداوەکانی شار و دەستڕێژکردنی پاژگا بەردەوام وێنای ئاخرزەمانن، چ بۆ کەریم و چ بۆ خوێنەر. زمان دەورێکی وەها گرینگی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە کە تەنانەت ئەگەر تۆ زمانی دایکی خۆت بزانی، بەڵام بڕۆیتە وڵاتێکی دیکە و زمانەکەی ئەوان بە تەواوی فێر نەبی، ئەوە جیهانی بیری تۆ قسر و نەزۆکە، جا چ بگا بەوە کە ئەو وڵاتەی کە

لێیدا هاتووی لەوێش زمانی دایکی تۆ زمانی خوێندن و نووسین نەبێ:

[...] کوردی قسەکردنەکەی زۆر خۆش بوو؛ خەڵک بە ئەنقەست دەیاندواند. مانگایەکی قسری ڕاگرتبوو و بە ڕۆژدا دەری دەکردە دەرێ و ئەوەندەی تاقەتی بوایە دەیبردە خوار ماڵان و لە قۆپی و گوێچۆمی دەیلەوەڕاند. (ل. ۴۶)

پێوەندی چیرۆکی یەکەم و بیرەوەرییەکانی کەریم بە فۆرمی ئیتالیک لە نێو دەقدا پێوەندییەکی دیالێکتیکی و دیالۆگییە، واتە زۆربەی جار لە درێژەی مەنتقیی چیرۆکی یەکەمدا بیرەوەرییەکانی کوشتارگاکە دەنووسرێنەوە و جۆرە وڵامێکن بە ڕستەکانی پێشتری نێو دەق و تێمی سەرەکی گابۆڕ، واتە نەبوونی تۆپ، نەبوونی زمان، بێزمانی، بەستەزمانی مرۆڤەکانی ئەو شارە کە ئێستا پازگا داگیری کردووە. دیارە ئەگەر پازگاکان لە نێوەراستی ڕۆژدا مانگای قسری نەنەعەجەم بکوژن، مانگاکانی دیکە وەها تەفروتوونا دەکەن کە هەر زمانیان لە شەویلکەدا نەمێنێ. وێنەیەکی بەرچاوی ڕاستی ئەم بۆچوونە لە دەقدا ئەو کاتەیە کە عەبدولمتەللیب بۆ کەریمی دەگێڕێتەوە کە شەوی پێشتر شتێکی خۆشی بە زمانی کوردی دیوەتەوە، بەڵام دایکی لێی دەدرێنێ:

«کوتم کەریم دوێنێ شتێکی زۆر خۆشم دییەوە بەڵام دایکم لێی دراندم. سەد بریا ملم بشکایە و نیشانی دایکمم نەدایە.

کوتم چی؟

کوتم داستانیکی بێ حەدد و ئەندازە خۆش بوو. بە زمانی کوردی بوو. ل. ۸۵

وە ڕاست دوابەدوای ئەم دیالۆگەی نێوان کەریم و عەبدولمتەللیب، بیرەوەرییەکی کوشتارگا دێتە نێو دەق کە چۆن مانگایەکی کە زمانی دەرکێشابووە دەرێ و کەف و لینجاوی زۆری بووە (تۆ بڵێی وشە و بەسەرهاتی زۆری پێ بووە) قەساب زمانی لە شەویلکەی دەردێنێ:

سەرەگایەکی براو لەو لاوە دانرابوو. چاوی زەق بووەوە و زمانی دەرکێشابووە دەرێ و کەف و لینجاوێکی زۆر لە ژێر زمانییەوە دەتکا خوارێ.[...] دوایی لاقێکی خستە سەر شەویلکەی خوارێی و بە هەردوو دەست توند شەویلکەی سەرێی کێشا تاکوو لە بەر یەکی هەڵپچڕی. بە دەستێکی زمانی هەڵێنا و بە چەقۆکەی کە بە دەستەکەی دیکەوەی بوو زمانەکەی لە بندا بڕی و فڕێی دا پەنا کەوڵەسەرەکە.

جووتێک چاوی قەلپووچ و زمانێکی براو! (ل.۸۳-۸۴)

ئەگەر بە مێتۆدی شیکردنەوەی چۆنیەتی، موحتەوا و نێوئاخن چاو لە گابۆڕ بکەین و بمانەوێت بزانین هێندێک لە وشەکان چەند جار و چۆن دووپات بوونەتەوە، دەبینین کە وشەی زمان ۴۴ جار لە نێو ڕۆمانەکدا دووپات دەبێتەوە. ئەگەر ئەم ۴۴ جارە بە دووپاتبوونەوەکانی ۸۰ جاری مانگا، ۲۵ جاری جوانەگا، ۲۹ جاری گوێلک، ۲۶ جاری کوردی، ۷ جاری ئاخرزەمان، و زمانی براو و بەستەزمان زیاد بکەین، ئەو کات دەزانین کە ڕۆڵی زمان چەند بناغەیی و بنیاتی بیری گابۆڕە و نەبوونی زمان و ڕەنجی بێزمانییە کە وا دەکا ئەو هەموو مانگا، جوانەگا و گوێلکە ببنە قوربانی. ڕەنج لە ڕوانگەی دیالێکتیکی ڕۆشنەگەرییەوە پێوەندی بە دەربڕینەوە هەیە، ڕەنجێک کە پێشی دیمەن و نیشاندانی گیراوە.

دوای ئەوە کە کەریم و عەبدولمتەللیب لاپەڕەیەکی سروە کە شۆڕمەزەی تێ کراوە، دەدۆزنەوە و دوای ئەوە کە منداڵەکان دەزانن زمانی کوردی چەند شیرینە و دەتوانن بیخوێننەوە، تەنیا لە دوو لاپەڕە و سێ خەتدا ۱۷ جار وشەی زمان لە مانای جیاوازدا بەکار دێت؛ هێندێک بە شیرینیی زمان و هەستی خۆش ئاماژە دەکەن و هێندێکیان پێمان دەڵێن کە ئەگەر زمان لێگەڕێ سەر سلامەتە،

ئەوە زمانە کە درۆ ناکا، و زمان بێئامانە:
«بە زمانی فارســی نەبوو. بەڵام ئەو دەیتوانی بیخوێنێتەوە. (١)
[...]
کوتــم زۆر دواتر زانیم کە ئەوە شــیرنایی و ڕووناکایــی زمانی خــۆم بوو لــە دەروونمدا ئاوێتەی یەک دەبوون. (٢)
ئــەوە یەکەم جــار بوو بە چــاو زمانی خۆی دەدی. ئــەو تا ئەودەم تەنیــا بە گوێی زمانی خۆی بیستبوو. (٣)
کوتــم ئەوە یەکەم جار بوو زمانی خۆم دەدی. (٤)
زمانی خۆی چەندە ئاســان بوو، زمانی خۆی چەندە خۆش بوو! (٥)
کوتم من دەزانم.
کوتم من کوردی دەزانم. (٦)
بە هەڵهاتن ڕۆیشــتەوە ژووری. لە خۆشــیان زمانی نەدەهاتە گۆ. (٧)
کوتم دایە وەرە شتێکی سەیرا!
کوتم چییە ڕۆڵە!
کوتم وەرە بە خودا من... دەزانم بخوێنمەوە!
کوتم چی دەزانی بخوێنیتەوە.
کوتم زمانی کوردی. (٨)
کوتم دادەی.
کوتــم هەبوو... نەبوو... کابرایــەک... بوو... دوو ژنی ... هەبوو...
دایکی گورجێک زمانی خۆی گەست. (٩)
کوتم نانا. درۆم کرد. هەو نییە.
کوتم دا بێنە، زمان درۆ ناکا.(١٠)
لاپەڕەکــەی لێ وەرگرت و لەبەر چاوی خۆی دڕاندی.
کوتــم لای کــەس دەنــگ نەکــەی! زمانت نەگەڕێ ها! بەدبەخت دەبین! نەڵێی شــتێکی وام دیوە. (١١)
کوتم بێتو زمان لێگەڕێ سەر سلامەتە. (١٢)
کوتم خاڵە جەحفەرت زمانی نەســڕەوت و بە چوار پێنج لەتە کاغەزی ئــاوا بەدبەخت بوو. (١٣)
کوتم ســەدان کەس لەســەر زمانیــان تێدا چوون. (١٤)
کوتم باوکت بزانێ، خەریکی شتی وای، زمانی هەردووکمان لە بنــدا دەردێنێ. زمان ئامانە! (١٥)
ئەوە قسەی هەمیشەیی دایکی بوو کە دەیکوت بێتاوان بوو.
کوتــم تەنیــا گوناحی جەحفەر چــوار کوتە کاغــەزی زمانی کوردی بوو.» (١٦) (ل. ٨٠-٨٢)

مرۆڤ ڕووناکی، شــیرینی، خــەم، ڕەنج، بەســەرهات و ڕووداو و گێڕانــەوەکان لــە ڕێگای زمان و وشــەوە بــاس دەکا. هەر بۆیە لــە ســەردەمێکی پڕ لە تەم و مــژدا، هاتنی گۆڤاری ســروە ڕاست سروەیەکە بۆ ئاوپرژێنی ڕۆحــی مرۆڤی کورد. شــیرینی و ڕووناکییە. ئەو کات کە مرۆڤ ئەو وشــانەی کە پێشــتر بە گوێ بیســتبوونی، لەمــەودوا دەیتوانی بە چاو بیانبینێ. مرۆڤ لــە دایک فێری یەکەم وشــەکانی ژیان دەبێ بۆیە لە دەقدا دەبینین کە دایک یەکەم کەسە کە کوڕ ڕووی تێ دەکا و دەڵێت:
ڕۆڵە!
کوتم وەرە بە خودا من... دەزانم بخوێنمەوە!
کوتم چی دەزانی بخوێنیتەوە. کوتم دایە وەرە شتێکی سەیرا!
کوتم چییە؟
کوتم زمانی کوردی. (ل. ٨١)
زمــان نەک هــەر ئامرازی پێوەنــدی بەڵکوو خودی بیر و بوونــە. بوونێک کە ڕەنگە وەک خاڵە جەحفەر و کاکە جەمال ژیانت لەسەری بــە فەتەرات بچێ. مانــگا و گوێلکە بێزمان و بەســتەزمانەکان پێمــان دەڵێــن کە کاتێک مرۆڤ زمانی نییــە و ناتوانی جیهانی دەرەوە و واقعی پێ بنووسێتەوە هەروەک ئەو مانگا و گوێلکانەیــە کە هەموو ڕۆژێ زبح دەکرێن. تۆ کە زمانت ئازاد نەگەڕا و تۆ کە زمانت قەدەغە بــوو، هەموو ڕۆژێک ســەرت دەبڕن. نەبوونی

زمان بۆ دەربڕینی ژیان و بەسەرهاتەکانی واتە ڕەنج. ڕەنجی ئاژەڵ لـە بێزمانی ئەواندایە کە ناتوانن باســی خۆیان بکەن و تەنیا لە خۆشی و شــادیدا دەنگێک لە خۆیان دەر دەدەن؛ یا حیلەیان دێت و یان لە گابۆر دەدەن.

بیرەوەرییەکانی بــڵاوی کەریم بە فۆرمی ئیتالیک وەک خەون دێنــە نێو دەق. خەون بۆ فرۆید بە مانــای ئەوەیە کە مرۆڤ بە وێنە بیر دەکاتەوە. ڕەوانی مرۆڤ بە گوێرەی فرۆید وەک دەقێکە بڵاو و پڕ لە دژایەتی و ناتەبایی. هەروەها بە ڕای لاکان خود کاتێک دروســت دەبــێ کە دێتە ناو نەزم و سیســتەمی زمان و کولتوور. بەڵام کریســتێڤا هەنگاوێک زیاتر داویَ و بــاس لــەوە دەکا کە دروســتبوونی ســابژێکت زۆر زووتــر، پێــش هاتنی منداڵ بۆ نێو سیســتەمی زمان دروســت دەبێ. واتە پێش قۆناغی ئاوێنەیی، کاتێک منداڵ و دایک پێوەندییەکــی ســێمیۆتیکیان هەیە. کاتێک گەرمــای دایک، خاڵی گرێبەســتە و دایک و منداڵ یەکن و هێشــتا منداڵ خۆی لە دایک جیا نابینێ. کریستێڤا لەسەر ئەم باوەڕەیە کە دەق (تێکســت) لە دیالۆگ لەگەڵ دەقەکانی دیکەدا دەخولقێت و ئەمەش بەو مانایەیە کە هەموو دەقێک کارتێکردنی تێکستەکانی تری لەســەرە: ڕۆحی ـ ڕەوانی و کولتووری، واتە لە نێواندەقدا تێکســتێکی تر شکڵ دەگرێ و بەم جۆرە هەر تێکســتێک دەبێتە تێکستێکی تازە. کریستێڤا، تئۆرییەکانی فرۆید دەربارەی ناســنامە کە لەگەڵ هەم دایــک و هەم باب پێناســە دەکرێــت، تایبەتمەندیــی زمان کە هێترۆژێنە و هەروەها پێوەندیی نێوان خودئاگا و ناخودئاگا (نەست) و پێوەندی نێوان خەون و نێوەرۆکی خــەون و هەروەها تئۆرییەکانی ژاک لاکان، لــە کاری خۆیدا پەرە پێ دەدا بۆ ئەوە کە تێکســتی ئەدەبی و سابژێکت بێنێتە بەرباس.

با کەمێک لەســەر ئیدیۆمــی ئاخرزەمانە بدوێن کە پێشــتر ئاماژەیەکی بچووکمان پێ دا. ئاخرزەمان لە ڕاســتیدا بە هاتنی قیامەت و کۆتاییــی مێژوو کە ئیدی مــرۆڤ نامێنێ دەگوترێ. ئەو ڕۆژەی کە مێژوو نییە و کۆتایی دێــت، و مرۆڤ چاوەڕێی حوکــم و مەرگە و لە بەرزەخێکدا ڕاوەستاوە تا تەکلیفی مەعلووم بکرێت. ئەوە ئاخرزەمانە.

ئەگەر بیــرە مێتافیزیکییەکەی هێگڵ بە قەرز وەربگرین کە مێژوو گەشەی ئاگایی ڕۆحە لە ئازادیی خۆی ئەوە دەتوانین بە بەهای زمان لە گەشەکردنی ئاگایی و ئازادی مرۆڤ بگەین. زمان لە پرۆســەی مێژوویدا ئاگایی پەرە پێ دەدا و ئەو نەتەوانە کە ئیرادە، ئاگایی و ڕۆحی خۆیان فەرامۆش دەکــەن، نابنە نەتەوەیەکی مێژوویی. ئیرادە، ئازادی و گەشەکردنی ئاگایی مانا دەبەخشــنە تاک و نەتەوە. شــارێک کە پازگا بە کەیفی خۆی بڕیار لەسەر دانیشتوانی دەدا کەی لە ماڵ بێنــە دەر، پەنجەرەکانیان دیوارچن بکەن، ژنەکان بە جلی تایبەت بێنە تەنانەت حەوشی خۆیان، لە ئاخرزەماندا دەژی و بــە جۆرێک مێژوو کۆتایــی هاتووە. یا هەر نەبێ وەک کەریم کە لەگەڵ ســەربڕینی هەر مانگایەک هەســتی دەکــرد ئاخرزەمانە، ئەو شارە لە قیامەت نزیک بووەتەوە.

بــەڵام کەریم ئیدیۆمــی ئاخرزەمان تەنیا لــە کاتی مەرگی مانگاکاندا بەکار ناهێنێ. ئەو ئیدیۆمــە چەند جار، بۆ وێنە لــە ئاخرەکانی ڕۆمانەکەدا بەکار دێت، کاتێک کەریم و نازدار ماڵاوایــی لە یــەک دەکــەن و دەگرین و لە نێوەڕاستی کۆڵاندا یەکتر لە باوەش دەکەن:

کوتی متەللیب ئێستاش تامی زارم سوێرە.

کوتی ئێستاش سوێرایی فرمێسکەکانی نازدار لە زارمدایە. باوەڕ دەکەی؟

عاسمان ڕووخاوە.

دەست لێکبەردانە.

ئاخر زەمانە. (ل. ١٨٥)

بــە ڕای کریســتێڤا دەقی شــاعێرانە کە بە ســاتێکی تایبەتی قەیران بەســتراوەتەوە، لە زاتــی خۆیدا هەڵگری جەســتەیەکی دایکانە

(سێمیۆتیک/ڕەمزیـ)ـیە، کە بەرانبەرە لەگەڵ زمان/سیستەمی نیشانەیی. هەست، ڕیتم و زایەڵە لە توخمێکی دایکانەیە. کریستێڤا ئەو ئیمکانی دەربڕینە، بە کۆرا» ناو دەبات کە تایبەتمەندیی ژنانەی هەیە و بە تەواوەتی ڕەمز و ئەو نەگوتراوانەی نێوان خەتەکانی دەق (نێواندەقی) دەگوترێ. کۆرا تئۆرییەکی سەرەتاییە کە لەو جێگایەی کە مانا لە دەقدا بێدەنگ دەکرێ و یان قەت نەبووە، مانا دەبەخشێ. کاری شاعێرانە/هونەرمەندانە دەبێتە هەنگاو هەڵگرتن و بزاڤێک لە کاتی مەیل و دڵتەنگیی شاعێرانە بۆ گەیشتن بە قارەی دایک کە سیستەمی زمان لە کەناریدا تێپەڕ دەبێ. شاعێر لە ساتی قەیراندا، لە سنوورەکانی نێوان ڕەمز/سروشت و سیستەم/کولتووردا، خۆ دەبینێتەوە و بەم جۆرە دیسکۆرسی مێژوویی دەق لەقاو دەدا. هەموو تێکستێک وەرگێڕانی ئەزموونەکانی سابژێکتە، ئەو ئەزموونانە کە لەسەر شانۆ دادەندرێن و پێکهاتەی هەر دوو زمان و ڕەوان دەگۆڕن.

ئاکام

چەمکی زمان و گرینگیی زمان وەها بە نێو دەقی گابۆڕدا بڵاو بووەتەوە و ڕۆحی ڕۆمانەکەی داگیر کردووە کە هەر دەڵێی تئۆرییەکەی دێریدا کە هیچ شتێک لە دەرەوەی زمان بوونی نییە، و بۆچوونەکانی دیالێکتیکی ڕۆشەنگەری بۆ گابۆڕ داڕێژراون. بە گوێرەی دیالێکتیکی ڕۆشەنگەری ڕەنج و دەربڕینی ڕەنج دووانەن. کاتێک باسی ڕەنجی ئاژەڵی بێزمان و زمانبەستراو دەکەین لە ڕاستیدا باسی ئەوە دەکەین کە زمانبەستراوەیی و بێزمانی خۆی ڕەنجە. ئاژەڵ ڕەنج دەبا، چونکە ناتەوانە و ناتوانێ ڕەنجی خۆی دەربڕێ. جیاوازیی مرۆڤ و ئاژەڵ لە چۆنیەتی و جۆری دەربڕینی ڕەنجدایە. مرۆڤ خاوەن زمانە و ئەگەر زمانی ببڕن وەک ئاژەڵی لێ دێت. ئاژەڵێک/مرۆڤێک کە زمانی نییە لە ڕاستیدا بوونی تەم و مژاوییە.

ئەگەر گوتنەکەی دێریدا بە قەرز وەربگرین کە هیچ شتێک لە دەرەوەی زمان بوونی نییە و وجودی زمانییە کە وجودی ڕۆحی مرۆڤ لە گەردوونەی هەستیناسانەدا مانا دەکات، ئاخۆ مرۆڤ/نەتەوەی بێزمان چۆن بتوانێت باسی ڕەنج و بوونی خۆی بکا؟ ڕەنجێک کە بەردەوام دووپات دەبێتەوە و ویستێک کە بەردەوام سەرکوت دەکرێت.

نزیکترین ئاژەڵ لە مرۆڤی کورد و مرۆڤەکانی دیکەی جیهان مانگایە. مانگا لە چەرخەی ژیاندا گرینگی تایبەتی هەیە. مانگا وەک زۆر ئاژەڵی دیکە بۆ مەرگی هاوڕەگەزی خۆی دەگری و شیوەن دەکا. هەر بۆیە گابۆڕ مانگا وەک سێمبۆلی بێزمانی خۆمان هەڵدەبژێرێ. مانگا و گوێلک و جوانەگاکانی گابۆڕ بە هۆی نەبوونی زمانە کە لە گابۆڕ دەدەن.

لەدوای لێک جیاکردن و دووبارە پێکەوە لکاندنی دەق دەبینین کە دەقی ئیتالیکی واتە بیرەوەرییەکانی کەریم مانایەک دەدەنە چیرۆکی یەکەم و ئەم دوو چیرۆکە پێکەوە کۆیەک دروست دەکەن. ئەم دوو چیرۆکە هاوتەریبە پێمان دەڵێن کە مرۆڤ و نەتەوەی بێزمان و زمان بەستراو تەنیا ئاژەڵێکە کە لە کاتی ڕەنجی بەردەوامی خۆیدا لە گابۆڕ دەدا. هەڵوەشاندنەوەی دەق بە فەلسەفە و مێتۆدی دێکانستراکشنی دێریدا پێمان دەڵێت دەق چ دەڵێت، چۆنی دەڵێت، و چۆن دەق و خوێندنەوەی دەق واقع فۆرم دەدەن. بوونی واتاییی مرۆڤ پێوەندی بە بوونی زمانییەوە هەیە و لە دەرەوەی زمان مرۆڤ بوونی نییە. بەڵام بوونی زمانی بە دیسکۆرسی دەسەڵات و دۆخەوە گری دراوە. مرۆڤ بەبێ ئازادی و سەروەریی خۆی ئاژەڵێکی بێزمانە و بێزمانی دووپاتەی ڕەنج و بێدەسەڵاتییە و بەم جۆرە جوانەگایەکی وەڕەز بوو لە بێدەسەڵاتی و بێزمانیی خۆی لە بەرەبەیانییەکدا زگی قەسابی زمانشڕ هەڵ دەدڕێت.

ڕێنووسی کوردی

ئامادەکردن:
بەشی زمانەوانی

”

بە سەرنجدان بەوەی نووسەرانی تیشک و خوێندەوارانی کورد، بنەما گشتییەکانی ڕێنووسی کوردی دەزانن، بە پێویستیمان نەزانی هەموو بەشەکانی ڕێنووسی کوردی لێرە بنووسینەوە و تەنیا لەم نووسراوە کورتەدا ئاماژە بەو خاڵانە کراوە کە بەشێکی زۆر لە نووسەران لەبەرچاویان ناگرن و بە هەڵە دەیاننووسن...

“

کێشەی (ڕ)ی سەرتا

تەنیا لە شـــێوەزاری کرمانجیی سەرووددا پیتی «ڕ» لە ســـەرەتای وشە دەتوانێ بچووکیش بێت. لەباقیی شـــێوەزارەکان واتا شێوەزارەکانی کوردیی ناوەندی و کوردیی گۆرانی و خوارەوەدا، ڕێی سەرەتا هەمیشە قەڵەوە و بە قەڵەویش دەنووسرێت. ڕزگار، ڕێگا، ڕێباز، ڕێنوێنی.

کێشەی (و)ی پەیوەندی

پیتی (و) کاتێک بۆ پێکەوە بەســـتنەوەی دوو وشـــە پێکەوە دێتە ناو ڕســـتەوە، ڕۆڵی وشەیەکی سەربەخۆ دەگێڕێ و نابێ بلکێندرێ بە وشەی پێش یا پاش خۆیەوە.

ژن و پیاو

حیزب و لایەنەکان

کۆمەڵگا و حکوومەت

حەز و خولیا

لەو وشـــە لێکدراوانەی کە لە لێکدرانی دوو وشـــە بە (و) دروست بوون دەبێ بە یەک دانە (و) بنووسرێ نەک دوو دانە:

گفتوگۆ

هاتوچۆ

توندوتیژی

کەشوهەوا

کشتوکاڵ

هەڵسوکەوت

کێشەی (ی) ی خستنەسەر و ئاوەڵناو

هەمووومان دەزانین بۆ لکاندنی ناو بە ئاوەڵناو یان موزاف بە موزاف ئیلەیهەوە، کەڵک لە نیشانەی (ی) وەردەگیررێت و (ی) دەلکێت بە ناوەکەوە.

پێشمەرگە + ی + ئازا = پێشمەرگەی ئازا

کتێب + ی + بەسوود = کتێبی بەسوود

خولیا + ی + ڕزگاری = خولیای ڕزگاری

خەڵک + ی + کوردستان = خەڵکی کوردستان

بەڵام ئەگەر ناوێک خۆی بە (ی) کۆتایی بێت، دیسان دەبێت نیشانەی (ی)ی بچێتە سەر.

دیاری + ی + کوردستان = دیاریی کوردستان

یەکێتی + ی + نیشتمانی + ی + کوردستان = یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان

ئەگەر وشەکە بە دوو (ی) کۆتایی بێت، دیسان دەبێت نیشانەی (ی) وەربگرێت و بە سێ (ی) بنووسرێ.

ئاوارەیی + ی + کورد = ئاوارەییی کورد

شارەزایی + ی + کاربەدەستان = شارەزاییی کاربەدەستان

قەیرانی + ژینگەیی + ی + کوردستان = قەیرانی ژینگەییی کوردستان

(ی)ی جێناوی سێهەم کەسی تاک

پیتی (ی) جێناوی سێهەم کەسی تاکە. وەک ئەو سێ حاڵەتەی لە سەرەوە بۆ (ی)ی خستنەسەر باســمان کرد، ئەگەر لە شــوێنێک پێویست بە (ی)ی جێناوی ســێهەم کەسی تاک بێ دەبێ بنووسرێ. زۆربەی نووسەران بۆ حاڵەتی یەکەمدا کە حاڵەتی سادەیە دەینووسن بەڵام لە حاڵەتی دووهەم و سێهەمدا نایننووسن بەڵام نووسینی پێویستە.

١.

پرسیاری کرد

وتاری نووسی

کتێبی خوێندەوە

٢ و ٣.

کورد ئازادیی دەوێ

شەریف چالاکیی ژینگەییی دەکرد

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

خۆپێشاندانی نارەزاییی بەڕێوە برد

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

نەتەوەی کورد سەربەخۆییی دەوێ

(لە یەکەمیاندا «ی» بۆ خستنەسەرە و لە دووهەمدا جێناوە)

جێناوی لکاوی (ی) بۆ سێهەم کەسی تاک و (یان) بۆ سێهەم کەسی کۆ، کاتێک لەگەڵ «کاری تێپەڕ / فعل متعدی» دا بێن دەبێ وەک خۆیان بنووسرێن.

نموونەی گەردانکردن

گرتم، گرتت، گرتی / گرتمان، گرتتان، گرتیان

ئەگــەر قەدی کردارەکە خۆی بە پیتی ...ـــی کۆتاییی هاتبێــت، کاتێک کە جێناوی لکاویان دەخرێتە سەر نابێت ...ـــی بقرتێنرێت:

نووسین: نووســی:

نووسیم ، نووسیت، نووسیی (نووسی هەڵەیە لەبەر ئەوەی قەدی کاری کردووەتە نووس)

نووســیمان، نووسیتان، نووسییان (نووسیان هەڵەیە لەبەر ئەوەی قەدی کاری کردووەتە نووس)

پرســـیـــن:

پرســی + م = پرســیـــم

پرســی + ت = پرســیـــت

پرســی + ی = پرســیـــی

دەبێت وا بنووسرێن: من پرسیم، تۆ پرسیت، ئەو پرسیی. (نەک ئەو پرسی).

پرسی + مان = پرسیمان

پرسی + تان = پرسیتان

پرسی + یان = پرسییان

دەبێت بنووسرێن: ئێمە پرسیمان، ئێوە پرسیتان، ئەوان پرسییان (نەک ئەوان پرسیان)

نموونەی تر:

کاری تێپەڕ: (دزین، بڕین، کڕین، گۆڕین، نووســین)، کە لە ســێیەم کەســی تاکدا دەبنە (ئەو

دزیـــی، ئەو بڕیی، ئەو کڕیی، ئەو گۆڕیی، ئەو نووسیی).

جێناوی لکاو لە کاری (تێنەپەڕ / لازم)دا:

بەڵام ئەگەر کردارەکە (کاری تێنەپەڕ / فعل لازم) بوو وەک (بارین، فڕین، خزین، وەرین، پژمین) ئـــەو کاتە لە دۆخی ڕابردوودا کەڵک لـــەم جێناوە لکاوانەی (...م، ...ی / یت، ... ـــــ / ...ین، ...ن، ...ن) وەردەگرین. ئەگەر قەدی کردارەکە بە ...ــــــیــــــ کۆتاییی هاتبێت لە کاتی خستنەسەری ئەو جێناوانەدا نابێت ...ــــیــــ لەبیر بکرێت و پێویستە بنووسرێت. نموونەی گەردانکراو:

فڕین؛ فڕیـــ م = فڕیم = من فڕیم، فڕیـــ ی = فڕیی = تۆ فڕیـــــیـــت، فڕیـــ ـ = فڕی = ئەو فڕی.

تاک: فڕیم، فڕیی / فڕییت، فڕی.

کۆ: فڕیین، فڕین، فڕین.

نموونەی تر:

کاری تێپەڕ: (دزین، بڕین، کڕین، گۆڕین، نووسین)، کە لە سێیەم کەسی تاکدا دەبنە (ئەو دزیی، ئەو بڕیی، ئەو کڕیی، ئەو گۆڕیی، ئەو نووسیی).

هەروەها لە دۆخی کۆی سێیەم کەسی کۆش هەر بە هەمان شێوەیە:

پرســــیـــــان (نەک پرسیان)

گۆڕییان (نەک گۆڕیان)

دزییان (نەک دزیان)

کێشەی (ە) وەک فرمانی پەیوەندی و (ی)ی یاریدەدەر

بزوێنی (ە) لە زمانی کوردیدا ١٢ کارکردنی هەیە کە نووسەران زۆربەی کات بە شێوەی ئاسایی و بێ هەڵە بەکاریان دێنن بەڵام لە چەند حاڵەتێکدا کە لێرە ئاماژەیان پێ دەکەین تووشی هەڵە دەبن.

یەکێک لە کارکردەکانی (ە) لە کوردیدا بۆ کاری دانە پاڵە یا کاری نەتاوە

کچەکە جوانە

گوارەکەی زێڕە

کتێب بەسوودە.

کوردستان خۆشە.

بەڵام ئەگەر وشەیەک بە (ە، ا، ۆ، ی، ێ) کۆتایی بێت، دەبێت (ی)یەکی یاریدەدەر زیاد بکرێت و لەجێی (ە)، (یە) دەچێتە سەر موسنەد.

ئەو شارەزایە.

کارێکی بەجێیە.

برینم کارییە.

کراسەکەی کرێشەیە.

یەکێکی دیکە لە کارکردەکانی (ە) ئەوەیە کە دەبێتە بەشێک لە هاوەڵناوی نیشانە.

ئەم گۆڤارە

ئەم کتێبە

ئەم حیزبە

ئەم کوردستانە

لەم حاڵەتەشـــدا وەک حاڵەتی پێشـــوو ئەگەر وشەیەک بە (ە، ا، ۆ، ی، ێ) کۆتایی بێت، دەبێت (ی)یەکی یاریدەدەر زیاد بکرێت و لەجێی (ە)، (یە) دەچێتە سەر موسنەد.

ئەم کۆبوونەوەیە

(زۆربەی نووسەران ئەگەر وشەیەک بە «ە» کۆتایی هاتبێ «یە» نانووسن کە هەڵەیە)

ئەم چیایە

ئەم رادیۆیە

ئەم ئەم ئاسانکارییە

ئەم جێیە

ئەم پێکهاتەیە

هێندێک جار ئەو دوو (ە)یە کە لە دوو حاڵەتی پێشوودا باسمان کرد بە دوای یەکدا دێن. لەم

هیوام بەم گۆڤارەیە

هیوام بەم کۆبوونەوەیەیە (وەک حاڵەتی پێشوو زۆربەی نووسەران ئەگەر وشەیەک بە «ە» کۆتایی هاتبێ «یە»ی دووهەم نانووسن کە هەڵەیە)

چاوم لەم حیزبەیە

چاوم لەو چیایەیە

کورد نشتەجێی ئەم کوردستانەیە

کورد نشتەجێی ئەم جێیەیە

بە قازانجی ئەم پێکهاتەیەیە

کێشەی (بە، بێ)

(بە) بەمانای دارا و خاوەن و (بێ) بە مانای بێبەری بوون، هەم لە ئاستی وشەی سەربەخۆدا لە رستەدا دەور بگێرن و هەم لە ئاستی وشەسازیدا کارا بن.

هــەر کاتێــک (بە) بەو مانایەی ســەرەوە ئاوەڵناوێکی تازە دروســت بکات، بەســەر ناوەکەوە دەنووسرێت: بەسوود، بەتام = بەچێژ، بەبڕوا = بڕوادار

هەر وەها ئەگەر بێ بە مانای (بەبێ) نەبێت و دەستەی ئاوەڵکار دروست نەکات، بەسەر ناوەکەوە دەنووسرێت و ئاوەڵناوێکی تازە دروست دەکات.

ئەو هیچ کاتێک مرۆڤێکی بێهیوا نەبووە. بێهیوا = ئاوەڵناو

بەڵام

بەبێ هیوا لەم تاریکستانە رێ دەر نابەیت.

یان بێ هیوا لەم تاریکستانە رێ دەر نابەیت. بێ هیوا = دەستەی ئاوەڵکار

کێشەی پێشبەندی لە

ئەگەرچی (لە) خۆی وەکوو ئامرازێکی سەربەخۆیە و لە بنەڕەتدا خۆی کار دەکاتە سەر وشەگەلی وەکوو (سەر، پشت، ژێر، ناو و ...) بەڵام ئیستا لە زمانی کوردیدا ئەم وشەیلە بە یەک وشە و بە پێشبەندی حەساب دەکرێن: لەسەر، لەپشت، لەدوا، لەناو، لەنێوان، لەتەنیشت،

لەسەر رێگای گەڕانەوەم..

لەنێو ئەم دارستانەدا،

کێوێکی بەرز لەنێوان ئەم دوو شارەدایە.

لەپشت پەنجەرەکە ڕاوەستابوو.
تێبینی ١: سەر ئەگەر بەمانای خودی سەر بێت، ئیتر بە جیا دەنووسرێت.
بەردێکی لە سەری دا.
سەرتاپای لەشی تەڕ بووە. (سەرتاپا یەک وشەیە، بەواتای هەمووی جەستەی ....، هەر لە سەر تا پاتەوە.
تێبینی٢: لە ئەم لا --- لەم لا
لە ئەو کا--- لەو لا

کێشەی (دا)

(دا) لە کوردیدا بە سێ شێوە دەردەکەوێت.
(دا) وەکوو بەشێک لە دووانەی (لە...دا) و (بە...دا) و (دە...دا) کە هەمیشە بە وشەی پێش خۆیەوە دەلکێنرێت.
لە کوردستاندا، بەو ڕێگایەدا هاتم.
(دا) وەکوو پێشگری دروستکەری کاری دارێژراو: بە حوکمی پێشگر بوون و سەربەخۆ نەبوونی، لەگەڵ ئەو وشەیەدا دەنووسرێت کە دەچێتە سەری:
دانیشتن
داگرتن
چۆکی دادا.
تێبینی: ئەو حوکمە بۆ دوولاگرەکانی تری وەکوو (لە...وە) و (لە...ڕا) و... دروستە.
(دا) وەکوو کاری سەربەخۆ کە هەمیشە بەجیا دەنووسرێت.
بەردێکی لە پەنجەرەکە دا.
خەنجەرێکی لەسەر دڵی دا.

کێشەی (ڕا)

ڕا دۆخێکی سادەتری لە دا هەیە. ڕا وەکوو بەشێک لە دوولاگری (لە...ڕا) و (بە...ڕا) هەمیشە بە وشەی پێش خۆیەوە دەلکێنرێت.
ڕا دەوری پێشگر دەبینێت و کاری دارێژراو دروست دەکات: ڕاهاتن، ڕاخستن
بە شتێک ڕاهاتن بە واتای فێر بوون و خوو پێوە گرتنە.
لەم موبایلە نوێیەت ڕازیت؟ ـ بەڵێ، پێی ڕاهاتووم.
تا ئێستە بۆ سندووس چوویت؟ ـ جارێک پێیڕا هاتووم.

ئەم/ئەو

ئەم و ئەو چ وەکوو جێناوی ئاماژە و چ وەکوو ئاوەڵناوی ئاماژە، وشـــەی سەر بەخۆن و نابێت بە وشەی پاش خۆیانەوە بلکێنرێن.
بەڵام وشـــەگەلی وەکوو ئەمشـــەو، ئەمڕۆ، ئەمســـاڵ بوون بە وشـــەی ســـەربەخۆ و ئەو ڕێسایە نایانگرێتەوە.
ئەمشەو بێ شێو سەر دەنێیتەوە.
ئەم شەوە چەند تاریک و بێدەنگە.

تێبینی:

له ئەو --- لەو

له ئەم --- لەم

له ئەوێ --- لەوێ

له ئەمێ --- لەمێ

له ئێره --- لێره

کاری پێشبەندی

پێ/ لێ/ تێ، جۆرێکی تر له دەربڕینی دۆخی بە/ لە/ دە ـ ن و بەشێوەی ئاسایی دەبێت سەربەخۆ مامەڵەیان لەگەڵ بکرێت.

پشتم پێ بەست

کتێبم پێ دا

گوشاری دوژمن چۆکمان پێ دانادا

دەستم لێ هەڵگرت

تێی هەڵدە

دەستی پێ بکە

هەندێک کار به پێشبەندەکانیانەوه مانای تازه دروست دەکەن بۆیه دەبێ بەسەر یەکەوه بنووسرێن.

پێگەیشتن

تێگەیشتن

پێکەنین

ئیدیۆم

دەبێت مانای ئیدیۆمیی چەند وشه لەگەڵ کاری لێکدراو جیا بکەینەوه. ئیدیۆمێک که له چەند وشه پێکهاتووه، به پێچەوانەی کاری لێکدراو وشەکانی به جیا دەنووسرێن.

دەست لێ هەڵگرتن

= وازهێنان

دەست لێ بەردان

= واز لێ هێنان

ئاسنی سارد کوتان

= کاری بێهووده کردن

چاو لێ داخستن

= گرنگی پێ نەدان